

PÍSEŇ

V husitské době neobyčejně vzrostla úloha českého zpěvu, který nejen rozvinul dědictví písňové lyriky 14. století, ale rozšířil se i do oblasti písně kostelní, vyhrazené dříve latině. Píseň tak zaujala klíčové postavení v celém literárním životě, stávajíc se majetkem lidových mas. V souvislosti s tím se ostře vyhraňoval i protiklad mezi poezií zpěvní a mluvní, a to se projevovalo výrazně v umělecké stavbě písní i recitačních (mluvních) skladeb.

Po stránce formální rozvíjí píseň tohoto období tradici zakotvenou v lyrice 14. století. Proto v ní najdeme i typickou formu středověké lyriky, tj. trojdílnou strofu, v níž se opakoval dvakrát týž nápěv (tyto části sloky se označovaly v zápisech V = versus) a po něm následoval melodicky odlišný dopěv (označovaný R^o = repetitio) jako třetí část strofy. Je to pochopitelné, neboť písně byly vytvářeny z valné části lidmi vyrostlými v předhusitské době a odchovanými její kulturou. Pro umělecký růst písně je však rozhodné to, že se starší formy nepřejímaly mechanicky, ale byly rozvíjeny tvůrčím způsobem. Je to patrné stejně ve verši, jako v strofice a v metaforice. Pro nápěvy je příznačné pronikání prvků lidové melo-diky.

Protože se lidový zpěv octl v popředí veškerého literárního dění, odrážel se právě v písňové tvorbě velmi výrazně celý průběh husitského hnutí od jeho prvních jisker až k revolučnímu výbuchu a k slavným husitským vítězstvím; píseň však neodumírala ani po rozbití revolučních vojsk a lidový zpěv se uplatňoval s neztenčenou silou i v době polipanské. Bylo to nejen proto, že píseň má neobyčejnou schopnost působit na citění a myšlení publika a tím plnit agitační nebo propagační funkci, ale také proto, že se může rychle šířit mezi lidem a stát se ze všech literárních útvarů nejsnáze majetkem mas. Není tedy divu, že písně byly skládány stejně horlivě příslušníky revolučního hnutí, jako představiteli reakce, i když u římské strany měly menší tematické rozpětí (nepěstovala se zde česká píseň kostelní).

Přestože píseň husitské doby byla určena především masám, není to lidová píseň v tom smyslu, že by rostla přímo z lidu. Mezi skladateli písní měli nepochybně první místo vzdělanci. Ti však skládali písně tak, aby mohly mezi lid proniknout, stát se jeho majetkem, a tím nejen vyjadřovat jeho myšlení a citění, ale také na ně působit, formovat je. Museli tedy užívat výrazových i jazykových prostředků lidu blízkých a tak navazovat na vlastní lidovou tvořivost; kde se to zdařilo, lid si píseň osvojil. Tak některé z písní vzniklých v husitské době žily v ústech lidu po celá staletí, splývající s lidovou písní v pravém slova smyslu. Lid si je ovšem upravoval podle svého citění, pozměňoval je, a tak vznikaly varianty.

Tematický rozsah písní husitské doby je neobyčejně bohatý. Proti 14. století především zesílil těsný vztah k živým otázkám politickým i sociálním a v souvislosti s tím ustupovala píseň milostná a na druhé straně se nápadně rozrůstala píseň časová a píseň duchovní. Obojí tyto písně namnoze těsně souvisely a vlastně se prolínaly, neboť sociální a politické boje probíhaly v podobě bojů náboženských. Přesto však dosah písně duchovní byl omezenější než u písně časové; časovou píseň

(od níž byl plynulý přechod k písni historické) znaly všechny strany, a proto se v ní odraz soudobých otázek projevuje nejmnohotvárněji; duchovní píseň rozvíjeli jen radikální husité, jak to souviselo s novým uplatněním českého zpěvu v jejich bohoslužbě. Tím nabývala u radikálních husitů duchovní píseň vůdčího postavení v celé literární produkci a její tematika se rozšiřovala o některé oblasti vzdálené námětům tradiční duchovní lyriky. Tak vznikaly v rámci duchovní písně např. skladby mravoučné, sociálně útočné, polemické a válečné. Celou tuto námětovou šíři husitské duchovní písně nejlépe dokládá její nejstarší dochovaný sborník, Jistebnický kancionál, opis předlohy, která pocházela asi z dvacátých let 15. století.

PÍSEŇ ČASOVÁ

Tak nazýváme písně, k nimž dal podnět zájem o soudobé dění mocně se dotýkající citění širokých vrstev. Jejich skladatelům šlo obvykle o to, aby zapůsobili na průběh událostí nebo aby je aspoň vášnivě hodnotili. Proto jsou to zpravidla písně rázu agitačního a stranické stanovisko je v nich vyhoceno. Přitom se na první pohled často zdá, že se autoři zabývají hlavně náboženskými problémy, ve skutečnosti se však v časové písni odrážejí v náboženské formě otázky povahy sociální a politické.

V jednotlivých skladbách se výrazně uplatňuje nota polemická a satirická; o tom, která z nich se octla v popředí, rozhodovaly obvykle mocenské poměry. Lidově zaměřená satira se uplatňovala ponejvíce jako zbraň útočící na tradiční držitele moci nebo jako bojový prostředek rovnocenných partnerů usilujících o získání převahy, a to hlavně v městech, především v Praze, kde bylo veřejné mínění nejcitlivější. Když ztratila útočící strana městské prostředí, zvláště hlavní město, stávalo se pro ni užítí lidově zaměřené satiry bezúčelným, a proto sahala k satirě rázu „literárnějšího“, neobracející se už k lidu, nýbrž k vzdělancům; ustupovala od dravé satiry k učenější polemice, vracelíc se obvykle k tradiční latině, a to spíš k próze než k verši. Tak na konci 14. století a v prvních letech století 15. vystupovali v satirě jako tvůrčí živel představitelé pokrokových snah, ale v druhém desetiletí 15. století se situace změnila a s rostoucí převahou husitství stává se satira mluvčím reakční římské strany, která se pak v dalším vývoji po ztrátě Prahy uchyluje k prozaické invektivě. Přitom lze pozorovat charakteristický zjev, že mezi českými útočníky převládají husitští odpadlíci. Skladby jsou zpravidla anonymní a žily jen potud, pokud události nebo osoby, jež daly podnět k jejich složení, byly v živé paměti; vznikaly většinou jako vedlejší díla svých autorů a jejich zachování je náhodné, podnícené nikoli soustavným sbíráním, nýbrž spíše náladovou vzpomínkou zapisovače, který je jen příležitostně a ne vždy správně i úplně načrtl, většinou po paměti, na zbývajícím listě svého rukopisu nebo na jeho přidešti.

K bojovým účelům se aktualizovaly i starší skladby. Na straně reformní to dokládá píseň o Pravdě začínající slovy *Pravdo milá, tiežif tebe* (je otištěna ve Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovu na s. 408-411). Tato skladba, tkvící hluboko v tradici 14. století a mísící prvky satirické se středověkou alegorií, byla zpívána i jako píseň duchovní. Z nově vzniklých písní zpracovává oblíbené téma kněžského vydírání píseň o kněžích svatokupcích *Ke cti, k chvále napřed buoží*. Jindy se staví do protikladu soudobá církev a církev prvotní (*Ten rád máme znamenati*). - Příkladem písně útočící na zcela konkrétní událost je skladba začínající slovy *Must býti ohlášeno*, podnícená spálením Viklefových knih na arcibiskupův rozkaz 16. července 1410. To byla první veřejná událost, která posunula pražské hnutí